אספת ועד הלשון בל"ג בעומר תש"ד *)

זכרון־דברים **)

(של האספה הכללית בימים רביעי וחמישי לשבוע, י"ז וי"ח באייר תש"ד (10—11.5.44)

סדר-היום:

ישיבה ראשונה: פתיחה. דיון בהצעת הוועדה לקביעת כללי הכתיב.

ישיבה שנייה: המשך הדיון.

ישיבה שלישית: המשך הדיון וסיכומו. בחירות.

ישיבה ראשונה

נפתחה ביום רביעי, י"ז באייר, בשעה 5.05 אחה"צ ונסתיימה בשעה 8.15 אחה"צ.

השתתפו: ד"ר יהודה אבן־שמואל, פרופ' י' אהרני, ה' פ' אוירבך, ה' מ' אזרחי, ד"ר ד"צ בנעט, ה' י"ד ברקוביץ, ה' א' ברש, ה' ס' גולדברג, פרופ' נ"ה טורטשינר, ה' ש' ייבין, ד"ר יעקב כהן, פרופ' נ' סלושץ, ה' מ' סמיאטיצקי, ד"ר א' פורת, ה' יעקב פיכמן, פרופ' מ"ד קאסוטו, ד"ר ב' קלאר, פרופ' י' קלוזנר, ד"ר א' קמינקא, ד"ר י"י רבלין, ד"ר ח' שירמן, ה' דוד שמעונוביץ, ה' נ. שפרה'ס.

פרופ' טורטשינר:

אני פותח את האספה הכללית הזאת של ועד הלשון, כינוס שבא לפתור שאלה מדעית מעשית חשובה. ופותח אני כינוס זה בסימן אבל, כי בימים האחרונים שהתכוננו לקראת האספה הזאת הלך מאתנו אחד החברים, אחד הגדולים, שפעלו אתנו יחד, הרי הוא יהושע חנא רבניצקי ז"ל; שותף לעבודתו של חיים נחמן ביאליק ז"ל, איש מקיף בידיעות ותקיף בדעות. איש, ששמו לא יישכח אצלנו, ודמותו היא אתנו יחד, לא רק בתמונה הזאת, שהעמדנו כאן לזכרון, אלא גם ברוחנו, בכל עבודתנו הזאת. אני מבקש מאת פרופ' קלוזנר, שהרבה שנים עבד ופעל במחיצתו של רבניצקי, שיאמר מלים אחדות לזכר המנוח.

---

*) מדור „מפעולות ועד הלשון", שדרכו להידפס בסוף חוברת, מחולק הפעם: זכרון אספת ועד הלשון בא בראשה, ורשימת המונחים כרגיל בסופה.

**) זכרון הדברים נערך בידי המזכיר על פי רישום סטינוגרפי של הגב' מלכה קליינזינגר בשיטת פ' שרוגרודסקה. הטופס שהותקן לדפוס, נמסר לעיונם של הנואמים עצמם, והללו הגיהו אותו והכניסו בו כאן וכאן בעיקר תיקוני סגנון וכתיב. גם הפעם נמנענו מלהנהיג כתיב אחיד בזכרון-הדברים, אלא שמרנו על כתיבם של הנואמים כפי שהוגה בידיהם וכפי שמתאים לדעותיהם המובעות במו"מ על הכתיב. זב"ח.

Academy of the Hebrew Language
is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to
Lšonénu: A Journal for the Study of the Hebrew Language and Cognate Subjects / / - :
www.jstor.org

פרופ׳ קלוזנר

מספיד את

י״ח רבניצקי ז״ל

קשה מאד להקיף עבודה ברוכה של 65 שנה, יותר מדור שלם, של אדם, שהתחיל את עבודתו עוד שנתיים קודם שנתעורר רעיון חיבת־ציון; שהיה אחד מראשוני הראשונים של חובבי־ציון כשאַך נתעורר רעיון זה, מראשוני־הראשונים בשעה שמספרם ש׳ חובבי־ציון היה עוד קטן מאד, ושעבר את התקופה הארוכה של חיבת־ציון, של הציונות ההרצלאית והציונות של אחד־העם. מה שעשה — קשה לציין באופן ברור, מפני שחלקו בכל התפתחות העברית החדשה היה סמוי מן העין, וחלק זה הוא גדול הרבה יותר ממה שידוע לכל. יש ביטוי אחד בפרקי־אבות, שאני מזכיר אותו לעתים קרובות: „עשרה דורות מנוח עד אברהם; בא אברהם וקיבל שכר כולם״. יש בני־אדם, שעושים עבודה צנועה וחשובה מאד, אבל היא כאילו נבלעת בעבודתם של אחרים. לרבניצקי יש גם ספרים משלו. הספר „דור דור וסופריו״ הוא ספר, שאי־אפשר יהיה לכל העוסק בספרות העברית החדשה שלא לעיין בו; הוא ספר בעל חשיבות מרובה, שיש בו ידיעות מקוריות מכלי ראשון ושהוא כתוב בזהירות מרובה. יש לו מאמרי־בקורת הרבה, בעלי־חשיבות, וחוץ מזה יש לו זכויות בתור עורך של „הפרדס״. הוא עסק גם בשאלות הלשון לא־מעט. כל זה אי־אפשר להעריך כאן, במקום הזה: כל זה ראוי להערכה יותר מפורטת.

אבל על יחסו אל הלשון הרי כאן המקום לדבר. הוא היה אחד מן הראשונים בזמנו, שנלחם במליצה ודרש, שהסופר העברי החדש יכתוב בלשון בני־אדם. הוא ביקר קשה את הסופרים, שאינם מדקדקים בלשונם וחושבים, שבלשון העברית מותר לכתוב הכל, אם רק זה מיוסד על ביטויים תנ״כיים או תלמודיים, וקשה לשער, כמה חשיבות היה לדבר בזמנו!

והוא לא פסק מעבודתו זו, גם בשנותיו האחרונות. הוא העיר, למשל, על שמשתמשים בביטוי „יצא את העיר״. יש אמנם בתנ״ך ביטוי זה, אבל כלום זה טבעי, שאנו בזמננו נאמר בפרוזה פשוטה „יצא את העיר״ ולא — „יצא מן העיר״? או „אני תקוה״ במקום „אני מקוה״ מפני שיש פעם אחת בתנ״ך ו„אני תפִלה״?

והדבר האחרון, הידוע לכולכם, שאני רק צריך להזכיר בזה: רבניצקי היה שותף לעבודתם של שלושה בוני הספרות העברית החדשה, יותר נכון, של שלושת יוצרי הספרות העברית החדשה במובן האמיתי, הרי הוא היה אחד מן הראשונים, שהכיר את חשיבותו של אחד־העם כשעדיין היה אשר גינצברג צעיר מאד. הוא היה הראשון, שהוציא את הכרך הראשון של „על פרשת דרכים״, ואני יודע, שאחד־העם היה נמלך בו לעתים קרובות. הוא היה עוזרו של אחד־העם במערכת „השלוח״ הראשונה, ואה״ע היה מוסר לו כמה וכמה דברים לטיפול וגם לחוות־דעה. ובנוגע למנדלי מוכר־ספרים: הרי אתם יודעים שהחשיב אותו, את רבינצקי, מאד ונשמע לעצתו. רבניצקי היה הראשון, שהוציא את הסיפורים העבריים החדשים של מנדלי מוכר ספרים עוד בשנת תר״ם. ויש עוד להוסיף, שהביוגראפיה של מנדלי, שכתב רבניצקי, היא אַבְתֶנְטִית ביותר ואפשר לסמוך עליה יותר מעל כל מה שנתפרסם על תולדותיו של מנדלי.

ולבסוף — ביאליק. איני צריך להזכיר מה היה רבניצקי בשביל ביאליק

ומה היה ביאליק בשביל רבניצקי. כמעט שאי־אפשר להזכיר את השם הגדול האחד, בלא שנזכיר את שמו של השני. ביחד עבדו ב„סיפורי־המקרא" ב„ספר האגדה", בשירי אבן גבירול, בהוצאות „מוריה" ו„דביר". אי־אפשר לצייר את ביאליק בלא עבודתו של רבניצקי. אף־על־פי שכמובן ביאליק היה הרוח החיה בכל העבודות הגדולות הללו, הרי בלא רבניצקי לא היו רעיונותיו של ביאליק מתגשמים בפועל.

אני חושב, שמי שהיה שותף לשלושה בני אלמות אלה, יוצרי הספרות העברית החדשה, שהניחו יסוד לחידוש הספרות העברית — איש כזה אף הוא בן־אלמות הוא.

פרופ' טורפשינר

[אחר הברכות לאנשים שטיפלו ועזרו להכנת הכינוס, קריאת הברכות שנתקבלו (פרופ' קאסוטו קרא את ברכת רקטור האוניברסיטה)]:

כשאנו עוברים לעצם נושא הדיון שלנו, תרשו לי להקדים מלים ספורות, לא על השאלה הכללית שאנו דנים בה, שהרי לה הקדשנו את כינוסנו האחרון וקבענו לה מסגרת שאין בדעתי לעבר עליה—אלא על שני דברים שאני רוצה להביא כאן.

דבר אחד הוא צורך נפשי לי לאמור אותו לחברים וגם לציבור, שהוא משתתף, אם אפשר לומר „בצערנו", בצער גידול הלשון העברית, שאנו עוסקים בה. הנה התאספנו כאן להכריע בשאלה חשובה, בשאלה שוועד הלשון, בוועדותיו השונות, דן בה במרץ נוסף במשך 4 השנים האחרונות האלה, אחרי שקדמו לפעולה זאת פעולות אחרות, שרק זכרונן רשום בכתבי הוועד. והשאלה הזאת הגיעה לדרגה זאת, שהציבור מצפה שסו"ס ניתן לה פתרון, ודאי—לא לדורות; גם הפתרון הזה שניתן אותו, יהיה פתרון למשך שנים ידועות. הרי כל עבודתנו בתחיית הלשון היא עבודה שבנסיון: ניסינו והצלחנו במידה ידועה וניסינו ולא הצלחנו בכמה כיוונים אחרים. ואחרי תקופה ידועה עלינו לחשב חשבון נפש בכל השאלות האלה וגם בשאלה העומדת לדיון היום. והנה אנו מנסים לפתור את השאלה הזאת לזמן מה. עד שיצטבר אצלנו נסיון ידוע של תקופה ידועה ונשוב לבדוק את מעשינו.

אנו מנסים לפתור את השאלה הזאת בדרך דימוקרטית, בדרך הציבורית, ע"י דיון בין חברי ועד הלשון ולעיני הציבור, שהוא זקוק לעצתנו בענין זה. והרי דיון בציבור יש לו צד לטובה וצד לרעה, ככל הענין המסובך הזה של הדימוקרטיה, שהיא עכשיו עומדת למבחן בכל העולם. הרי כל אדם ואדם, אין בו הכל; גם אנו, חברי ועד הלשון, כל אחד ואחד ממנו, כל פרט ופרט שבינינו — אין בו כל מה שנחוץ לדעת ביחס ללשון. ואנו, שחונכנו חינוך שונה, בארצות שונות, בבתי־מדרש שונים, אנו שחונכנו אף על דרך ההתנצחות, התלמודית — אנו נוטים יותר מדי לראות לא את הפרוטה שבכיסו של חברנו, לא את הצד שהוא יכול לתת לנו ולעזור לנו בו — אלא את החסרון, את החלל הריק, את המחסור העצום, שכל אחד ממנו צריך להודות בו, כשהוא מדבר על הלשון העברית. אין אף אחד ממנו המקיף את כל החומר, אין אף אחד ממנו שחקר את המקורות חקירה עמוקה באמת. כל אחד בנו יודע רק חלק או מבין רק חלק; זה זוכר חומר, וזה — יש לו דרך לחדור אל החומר, זה מעונין בצד השמיעתי של הלשון, זה מעונין בהתפתחות הדקדוק שבה, וזה רואה את העתיד

וחולם על העתיד. וכל הנקודות האלה — כמו הפרוטות שבכיס — עשויות להצטרף לסכום גדול בפעולה חשובה. ובעוד שאנו רואים את החסר שבידי חבר זה או זה, ובעוד שאין ליבנו נתון אלא רק למגרעות — כי אז איננו רואים לפנינו אלא גרעון כללי ואי־אפשר לבצע כל פעולה ברוח דימוקרטיה. ויידע־נא הציבור הגדול והקטן שלנו, שלשם שמים אנו מתווכחים. ואני מקוה, שכל אחד ממנו יהיה נוח לקבל נימוק כשהוא באמת נימוק עניני ויהי׳ה זה מאיזה צד שהוא.

ועוד צד מעשי: הרי אנו נדון על פי החלטה שנתקבלה פה־אחד בכינוס הקודם, על פי הצעות שהוצעו מטעם הועדה הירושלמית, שהשתתפו בה מלבד אנשים שהם היום אתנו ומלבד פרופ׳ אפשטיין, שלא היה יכול לבוא אלינו — גם שני אנשים דגולים — דוד ילין ז״ל ור׳ חיים בראדי ז״ל. אין ז״א שעלינו או עליכם לקבל אף דבר אחד מתוך ההצעות האלה. אין הן אלא השאלות אשר עלינו לדון, ואני מצהיר בזה, כי בין שעומד אני כאן לנהל את הדיון ובין שחברי הגדול פרופ׳ קלוזנר יעשה זאת — כל דעה ודעה מותרת, אבל רק אם היא מכוונת לנושא. תרשו לנו לשמור בקפדנות רבה על כך. ואדרבה, חושב אני, שע״י כך לא נחטא לשאלות הכלליות. אם נדון בענין, מובטח אני שנבוא גם לידי הכרעה. ואני חושב, שאנו נדון על כל סעיף וסעיף, אבל לא נצביע מיד אחרי הדיון בכל סעיף וסעיף, הואיל וסעיפים אלו קשורים זה בזה.

אני יכול לתאר לי, כי בשאלות מסובכות כאלו ישארו אולי שאלות אחדות ופרטים, שכדאי יהיה שוועדה תברר אותם במיוחד. מובן, שגם זה אפשר, שאם תהיינה שאלות מסובכות ודברים יוצאים מן הכלל, שאולי לא נוכל לגמור כאן, אנו בסוף הדיון נחליט על כך, אם למסור את זאת לוועד המרכזי או לוועדה מיוחדת, אבל בדרך כלל עלינו לבוא לידי הכרעה. גם מהעתונות אפשר לראות שזהו מבחן והכרעה לא רק לשאלה שלפנינו, כי אם שמושב זה מכריע גם על כך: האם ועד הלשון הוא רק מוסד שיכול להציע הצעות למלים שונות, או אם הוא יכול לשמש גם מורה דרך בשאלות גדולות יותר. ואין שאלת הכתיב השאלה היחידה; שאלת הכתיב המלא או החסר היא רק אחת השאלות — ולא החשובה ביותר — שעלינו להכריע בהן. אני מקוה, שהחברים, היודעים את האחריות המוטלת עליהם — יידעו לרכז את דבריהם לענין, מתוך ידידות, כשותפים לאותה אהבה אל הלשון העברית, הבוערת בלב כולנו כאן. ובזה אני עובר לעצם הדיון. אקרא לפניכם כל סעיף וסעיף לחוד.

מר שמעונוביץ:

אינני מוצא פה, בהחלטת הכינוס הקודם, שכאילו התחייבנו למסגרת הזאת.

פרופ׳ טורטשינר:

אני קובע ללא כל ספק, שכולנו הבינונו את החלטת הכינוס הקודם ברוח זו ומקבל עלי את כל האחריות על כך, ואני קובע, שזהו סדר הדיון. אם יש הוספה לסדר־היום, אביא אותה לאחר שאגמור את סדר־היום שלנו. בכל שאלה ושאלה יש צד פרינציפיוני. כאשר נגיע לדיון בסעיפים, מותר לכל־אחד להביא את השקפתו הפרינציפיונית על הענין, אבל אין לי כל רשות לתת כאן מקום להחזיר את הגלגל אחורנית ולהתחיל את הדיון מהתחלה.

ד"ר כהן:

לסדר היום. היו"ר פנה אלינו, שנבוא להבנה הדדית. ויש רושם בקהל, כאילו בא הכינוס הזה לשם תיקון הכתיב, ולכן צריכים לקבוע מראש: ראשית, שהכתיב הבלתי־מנוקד אינו פותר את שאלת תיקון הכתיב: שנית, שהכינוס הזה אין בהחלטותיו כוונה לתקן את הכתיב בכלל, אלא להסדיר את הכללים של הכתיב חסר־הניקוד. שלישית, הרבה רואים את ההתקרבות לאיזה תיקון שהוא בקביעת כללים לכתיב מנוקד בחלקו, ולכן מן הראוי, שהכינוס יחליט על מינוי ועדה מיוחדת לשם קביעת סדרים בניקוד החלקי, שבה ישתתפו גם באי־כח העתונים והמורים.

פרופ' טורטשינר:

נדמה לי, שבדברים שאמרתי בראש, היו כל הדברים האלה כלולים. איננו דנים עכשיו אלא על הסדר וקביעת כללים של הכתיב חסר הניקוד, וזה רק לתקופת שנים; לאחר זמן נשוב לדון בזה. אני מקבל את כל מה שקובע מר כהן, פרט להצעתו לבחור כאן בוועדה, זה ענין לדיון מוקדם בוועד המרכזי.

[קורא סעיף ראשון ושני של ההצעה לאמור:]

§ 1 כל שדינו להיכתב מלא בניקוד, נכתב מלא אף שלא בניקוד, כגון: שורה, תקומה, שמור (מקור מוחלט), אור; שירה, שמירה; בית (סמיכות), איבה, ריק.

הערה: אותיות הבאות בכתיב המנוקד, אפילו כשהן אימות קריאה שלא בתפקידן הרגיל, נשארות אף שלא בניקוד, כגון: ראש, שמאל, לא, מצוא, קנה (מקור מוחלט), כה, פה, יאיפה; פלאי, משמאילים; ראשית, צאת; דבריך (עם כינוי הנוכח), עליך (כנ"ל); סוסיו; שוא, גיא.

§ 2 התנועה u (שורוק וקיבוץ).

מסמנים את התנועה u באות וי"ו, כגון: חולצה, שולחן, אומלל, אוכף, כוסמת, פקודה, שובר (בניין פועל) וכדומה.

ד"ר כהן:

אני מתנגד לאופן הצגת הדברים. התנועה o, u וכו'. יש לנו שמות שלנו ואין לנו צורך בשמות זרים.

פרופ' טורטשינר:

אבל הצד השווה שבקיבוץ ושורק הוא בזה, שהם מציינים את התנועה u. קיבוץ עיקרו קיבוץ שפתיים, וכשאני מבטא u, אני מבטא u עברית.

ד"ר כהן:

אבל יש לנו שתי תנועות שמבדילים ביניהן.

פרופ' טורטשינר:

אם ה' כהן רוצה לומר, שאנו נבדיל בין קיבוץ ושורוק, אז יציע הצעה מעשית כיצד אפשר להבדיל בין שתי תנועות אלה בלי ניקוד. יש עכשיו אלפי מקרים, שלרבים מיודעי הלשון לא ברור, אם ה־u היא קצרה או ארוכה, כגון:

תאונה, תלונה, לאומי וכו׳. לא יימצא בינינו אף אחד היום שיכתוב את המלים האלה בלי וי״ו. [מביא עדות מדוידזון, שהוציא אפילו שירים והם כתובים בכתיב מלא, ומשניקדם — לא העז לבטל את אימות הקריאה. עיין בספרו, גנזי שכטר ג׳ הקדמה].

עלינו להכריע, ויש רק שתי דרכים. או שנכתוב „מאוחר״ בלי וי״ו, כמו „מאַחר״, „מיוחס״ כמו „מיַחס״ — או שנאמר: אין לנו ברירה, עלינו להשתמש בסימן הזה, בוי״ו, ששימש בכל הטכסטים סימן לכל u, בין שהיא ארוכה ובין שהיא קצרה. אם ישמיע לנו מישהו הצעה אחרת, לא הצעה שתכריח את הציבור ללכת בדרך חדשה, כי אם הצעה הנתונה במסורת, הצעה שתבחר בטוב שבמסורת — אדרבה ואדרבה. אינני אומרים, שהפתרון הזה שמצאו במסורת הדורות הוא אידיאלי; אין אידיאל בלשון. אבל כלום אינכם יודעים, כשמפרש כמו רש״י מפרש פסוק — אז הפסוק, שהוא בתוך הטכסט המקראי כתוב חסר, כתוב מלא בפירושו של רש״י, משום שאין שם ניקוד; ועלינו לבחור באמצעי הטוב ביותר [להלן מביא דוגמאות גם בלע״ז על העדר הבחנה בכתב בין תנועות ארוכות וקצרות].

כל כתיב יכלול בקרבו קשיים ידועים, ואנו בעבודה מאומצת ניסינו להעמיד את השגיאות האפשריות על המיעוט.

פרופ׳ קאסומו:

מן הראוי שיהיו הדברים ברורים מראש. מדברים על u. מה זה u? איננו מדברים על צורת הניקוד שורק או קיבוץ, אלא על ההגאים שאנו מבטאים בפינו. בספרי הדקדוק האלמנטרים כתוב, ששורק מסמן u ארוכה (גדולה) וקיבוץ — u קצרה (קטנה). זה לא נכון. בכתיב המקראי אין הכמות של u מצויינת. אם יש וי״ו, אז מסומנת התנועה u בשורק, אפילו היא קצרה; למשל עֲרוּמִּים, כבר בתחלת ספר בראשית (ב׳ כ״ה), וכן מְשׁוּכָתוֹ (ישע׳ ה׳, ה׳), כּוּלָּם (ירמ׳ ל״א, ל״ג), הוּכָּה (תהילים ק״ב, ה׳), ועוד ועוד. ואם אין וי״ו, אז מסומנת התנועה u בקיבוץ, תהיה כַּמותה מה שתהיה, קצרה או ארוכה, בלי הבדל. שלושה פסוקים אחר המלה האמורה עֲרוּמִּים כתוב תְּמֻתוּן (ג׳, ג׳), אף על פי שהתנועה של המ״ם היא ארוכה. וכן בפס׳ ד׳: תְּמֻתוּן, וכן בפס׳ כ״ד: הַכְּרֻבִים, וכן פעמים רבות לאין מספר. — דרך אגב אציין שהשם העברי הנכון הוא קיבוץ ולא קובוץ, וכן אין להגיד שורוק, אלא שוּרֶק.

פרופ׳ מורטשינר:

הרי הניקוד החלקי יש לו מתנגדים וגם בינינו יש אחדים, שישימו ו׳ אילמת, אבל לא ישימו בה נקודה. למשל, בספר הזה של דוידזון, הניקוד הוא כך, שאמנם כתובה ה־ו׳ בלי נקודה בתוכה וקיבוץ מתחת האות ההגויה ב־u.

ד״ר אבן־שמואל:

אנו מדברים על הכתיב הבלתי מנוקד, כאילו היינו מצווים על כך; זה רק הרגל, והגיעה השעה שנוותר עליו. האות הבלתי מנוקדת היא אינה רק הכרח, היא סטינוגרמה, רצון לכתוב בדרך הסטינוגרפית, שאבותינו חיבבו אותה. לפיכך נראית לי ההצעה, שכפי ששמעתי הוצעה גם ע״י אחד האנשים מן הקהל. לסמן

את ה־u ע״י שורק, o — ע״י חולם; היא פותרת את כל השאלה ומשחררת אותנו מן הויו הכפולה.

מר ברש:

כשם שלא טוב להכביד יותר מדי, כך לא טוב להקל יותר מדי. יש שאתה בא להקל ונמצא שאתה מכביד. יסלח לי פרופ׳ טורטשינר, אני לא אדבר פה, כפי מה שהוא סבור, נגד החוק, ז״א על ניקוד חלקי, שאינו במסגרת הדיון — אלא אדבר בדיוק מה שדיברתי באספה הקודמת — על כתיב בלתי מנוקד.

אינני רואה שום אסון בזה, שבכתיב בלתי מנוקד בפירוש יהיה סימן של o, ז״א ו׳ ונקודה למעלה, כמו שבכתב הבלתי מנוקד בלשונות האירופיות יש i עם נקודה למעלה. זה אינו אומר, שאנו עושים ע״י נקודה מעל ה־ו או בתוכה, — את הכתיב לכתיב מנוקד. זהו כתב בלתי מנוקד, וע״כ אני מציע מה שהצעתי ומה שנדפס גם בחוברת של „לשוננו״ הקודמת: שכל o שנחליט כי זוהי תנועה o, כל u שנחליט כי זוהי תנועה u — יסומן ע״י ו׳. כל o — ע״י ו׳ ונקודה עליה, כל u ע״י ו׳ ונקודה בתוכה. אז נרויח את ה־ו בתור קונסוננט וניפטר משני ו. ולא נחטא בדבר הזה לא לאלהים ולא לכתיב הבלתי מנוקד.

ואשר לצד הטכני — לא רק בסידור־יד יש ו׳ שהיא u ו-o, ז״א בניקוד, אלא גם בכל מכונת־סידור יש שתי האותיות האלה, ולכן אין כל קושי בדבר ואין צורך לחפש תיקון במקום שהדבר מתוקן מאליו.

מר ייבין:

אני רוצה רק להוסיף דבר אחד בעד ניסוח הכלל לפי התנועה u ולא לפי הקיבוץ והשורק. למעשה אין איש מאתנו מבחין במבטא בין u ארוכה ו־u קצרה. אם צריך לעשות זאת או לא — זאת שאלה אחרת. לא שמעתי עדיין איש שיאמר בעברית u קצרה או ארוכה, אע״פ שהוא יודע להגיד זאת בשפה אחרת. על כן אין גם לסמן את ה-u באופנים שונים.

ד״ר כהן:

אני קושר את דברי בדברי הנואם האחרון, הד״ר ייבין, ממשיך את הרעיון ושואל: מכיון שאיננו מבדילים בין כ׳ ו־ק׳, כלום נכתוב אותן באות אחת? כל הענין הזה שרוצים להכתיב אותנו על־פי השמיעה הוא מופרך לגמרי. בצרפתית, למשל, יש שלושה מיני o, וכל צרפתי לומד לכתוב ע״פ דקדוק השפה ולא ע״פ השמיעה. יחד עם זה עלי להתנגד לפרופ׳ קאסוטו החשוב ולד״ר ייבין התומך בו, הטוענים שאין הבדל בין שורק לקִבּוּץ. [אגב אורח עומד הנואם על כך, שיש לאמור קִבּוּץ ולא קִבּוּץ.] אנו יודעים שאחרי קִבּוּץ יש דגש ואחרי שורק אין. הדבר קשור בשרשים ובנטיות, ולשם ספוק התאוה להרבות בוא״ין אין צורך לבטל את הדקדוק.

מר אוירבך:

הנני אחד המתנגדים לדוחקים את שעת ההכרעה בשאלת הכתיב. מתנגד אני — בזכות קיומו של הכתיב הנאמן לדקדוק המסרתי ולטעמה ומבטאה המזרחי של לשוננו. רק לשמירת הדקדוק חיבים אנו להודות על שלא נהפכה לשוננו ללעז

עברי. על הכללים המפורסים בהצעת הועדה הירושלמית טבוע חותמה של ז׳רגוניזציה ארמית. שמוצאה משני התלמודים ומספרות הגאונים והרבנים, מזמן שפסקו חייה הטבעיים של לשוננו. לפי הכללים האלה עתידה להבטל כל הבחנה בין ההברות הפתוחות והסגורות ובין האותיות הדגושות והרפויות. וערבוביה תכנס גם בשמוש אמות הקריאה. היום שמעתי בפעם הראשונה את דבורו המדֻקדק של הפרופ׳ קאסוטו, דבורו זה אינו מתאים כלל וכלל לכתיב שהוא מציע. ואני שואל אותו איך הוא יקרא, למשל, את המלה „שולחן״? שו–לחן או שול–חן וכו׳? ההצעה הירושלמית מכניסה אותנו לשאלה מסֻבכת של התפתחות היסטורית. איני סבור שהכתיב המלא אינו פרי ההתפתחות ההיסטורית. שוררת ערבוביה בכתיב לא רק בשני התלמודים אלא אף במשנה ובתוספתא. ועד הלשון לא דאג לתקן למעשה את המבטא שלנו, שהוא בלי ספק גורם חשוב בכתיב. עדים אנחנו גם להפקרות שהולכת ומשתלטת בכתיב המלא, רבוי היודי״ן והווי״ן מנקר את העינים. ומי יודע אם תקון הכתיב לפי ההצעה לא יחיב אותנו ללכת בדרך הכתיב המלא המצוי לרב בתשובות הגאונים ולכתוב שאנה (שנה) וסאבא (סבא) ולמצוא סמוכין לכך גם במקרא: „וקאם שאון בעמיך״, „והצורים מביאים דאג (דג) וכל מכר בשבת״.

ההצעה פגומה גם מבחינה פסיכולוגית־פדגוגית חשובה מאד: אם ינתן הֶתר למלים להתגלות לעין הילד בשתי צורות שונות, חזקה שתרבה המבוכה בתהליך הקריאה והכתיבה. והלא תלמידינו ככל העם יוסיפו לקרוא בספרי המקרא והסדור, התחרות בין הצורות השונות של הקורא הקטן והמבֻגר תבלבל את מוחו.

אני חפץ לומר לכם, חברי בועד הלשון, כי כמורה הנני מביע את דעת הרב של המורים: אם נקבל את הצעת הועדה הירושלמית, אנו הורסים את סמכותו של ועד הלשון. יש לנו תפקיד חשוב יותר, שעליו דבר הפרופ׳ קלוזנר— תקונו ושפורו של הסגנון שלנו.

פרופ׳ טורטשינר:

פה לפנינו שאלה אחרת, ולא שאלת המבטא, אשר אני כשלעצמי מחשיב אותה מאד וגם עשיתי משהו למענה. הנדון כאן הוא לא כיצד יש ללמוד עברית. מי שלמד עברית, צריך לדעת כיצד לבטא, והתלמיד צריך ללמוד את הניקוד יפה; הוא צריך לקרוא את המקרא בניקוד, אבל הוא לא יכתוב תמיד תנ״ך ולא יכתוב תמיד שירים. הוא יקרא גם טכסטים אחרים, את המשנה ואת המדרשים. לשוננו אינה עוד לשון התנ״ך, אלא מורכבת מכמה וכמה אלמנטים.

ה׳ ברש אמר דבר שנשמע יפה לאוזן, אבל השאלה במקומה עומדת. המלה „סוכה״, למשל: אכתוב ב–ו׳ ונקודה בתוכה או לא? ה׳ ברש אומר: כן. אבל דעו לכם, שאיננו קובעים את הכתיב למדפיסים בלבד. וכל סימן נוסף, כל נקודה ונקודה, גורמים עיכוב.

ד״ר קמינקא:

אני בדרך כלל בעד ההצעה הירושלמית, אבל אני סובר, שיש להבדיל בין הכתיב של מ ל י ם י ד ו ע ו ת ה י ט ב מן התנ״ך ומן הספרות הרחבה המקובלת ואי אפשר לטעות בהן אף בכתיב חסר ובין מלים שנתחדשו בזמננו וצריכים אנו להקל על קריאתן בכתיב מלא. אין למשל שום צורך לכתוב „שלחן״ ב־ו׳

או „לבי" „חנם" או השם „דוד" ב־י', ואם נקבע למלים דומות כלל, תהיינה אלה יוצאות מן הכלל כמו „ראש" „פתאום", שאין כותבים ב־ו'. ענין אחר מלה כמו „חולצה", שהיא חדשה ולא יידעו לקרוא אותה.

פרופ' קאסוטו:

אם הדקדוק האלמנטרי הנהוג בבתי הספר אומר שאחרי שורק אין דגש ואחרי קיבוץ יש דגש, אינו אלא טועה, שהרי הכתיב המקראי אינו מבחין הבחנה זו כמו שאמרתי. ואשר להבדל העקרוני בין כתיב חסר ובין כתיב מלא, רגילים אמנם להגיד, שהכתיב המקראי הוא כתיב חסר: אבל אין משפט זה מדויק. אמנם הכתיב שקבעו בעלי המסורה בספרי המקראי הריהו ברובו חסר, אבל שיטתם של בעלי המסורה אינה השיטה היחידה. יש לנו קטע מקראי קודם למסורה והוא פפירוס נש, השייך לפי אולברייט לתקופת החשמונאים, והנה הכתיב שבו הריהו כתיב מלא: לוא כתיב בוי"ו, וכן תעבוד, וכן תחמוד.

מר ייבין:

השאלה, אם צריך לסמן בכתב את ההבדל בין u ארוכה לקצרה — זאת שאלה אחרת. אני הייתי מציע, שיפתחו ספר ויעיינו. אני יכול להראות עשרות מקרים בכתבי יד של המשנה והתלמוד, שכתוב „שולחן" בוי"ו וכתב־יד קאופמן של המשנה כתוב מלא ומנוקד. אני רוצה גם להזכיר כמה ממכתבי לכיש, מסוף תקופת המקרא. כלום אנו נכתוב כמותם? ואם כתוב שם מספר רבים בלי יו"ד— האם נכתוב גם אנו כן? אין לנו כתיב מסורתי אחיד ואין דקדוק קבוע!

פרופ' טורטשינר:

אני מניח, שכל הקהל יבין, שהדקדוק שהונח בימי הבינים ושעד היום לומדים אותו — יש מקום לתקן אותו, אבל לא כאן המקום לכך.

מר שמעוניוביץ:

פרופ' טורטשינר אסר עלינו דיון פריניציפיוני לפני שניגש לפרטים. אני רואה, שחברי ועד הלשון מגניבים בכ"ז לפרטים את הדיון הפרינציפיוני. וחבל מאד, שלא ניתנה כאן האפשרות לדבר על הדיון הפרינציפיוני, זה היה חוסך הרבה זמן. אני דוקא איש המשמעת ואלך סעיף־סעיף. אנו עומדים בסעיף ב'. והנה יש כאן, למשל המלה „חולצה". זה בשביל אנשים שיודעים — אז אפשר לקרוא גם חולצה, שולחן=שולחן, אוכף=אוֹכֶף, כוסמת=כוֹסמת. ולמה „שובר"? מדוע לא שוֹבר? [פרופ' טורטשינר: משום שהיא מלה בודדת, ולא בתוך משפט]. אני רציתי לשמוע את זאת מפרופ' טורטשינר ואני אשתמש בזה. אם זה מכוון לעמי־ארצות — אז הכתיב המלא לא יתן להם שום תקנה, ואם זה בשביל אנשים המבינים — אז הם יקראו, כפי שפרופ' טורטשינר אמר, את המלה באופן נכון, אם זה באמצע המשפט.

דיברו על התפתחות היסטורית של כתיב מלא. כל הענין הזה הוא ענין לא בדוק לגמרי. אני חושב, שגם מישע מלך מואב רצה, שיידעו לקרוא את הכתובת שלו וכן חזקיהו, כאשר הלשון היתה מדוברת, לשונו של חזקיהו ומישע מלך מואב, אז גם אנשים שלא למדו בגמנסיה, ידעו לקרוא את זאת. אינני דורש

אורתוגרפיה של מישע מלך מואב. הכתיב המלא התפתח בזמן שהלשון החלה להשתכח. אני חושב, שגם אנשי המקרא רצו שיקראו את דבריהם. „והגית בו יומם ולילה", נאמר לאו דוקא על פרופיסורים או מלומדים. ובכן, אני אומר, שהכתיב המלא אינו פרי של התפתחות היסטורית בריאה, זה פרי של ריגרס, כמו שאנו לא נאמר שלשונו של יוסף פרל, בעל מגלי טמירין, היא לשון של התפתחות היסטורית.

אנו יודעים איזה קשיים נוראים גורם לנו הכתיב המלא: תלמידינו אינם יודעים לקרוא את הכתיב המלא הזה והוא הורס את כל מה שהם למדו. זה כתיב מלא שבא מתוך חוסר ידיעה בדקדוק. ומדוע — תשאלו — התחיל עכשיו להשתרש הכתיב המלא? מאותה הסיבה שפרישמן כתב „חלונות קְרֻעים" בלי ו׳ דוקא. אני נכון, ככל יהודי, לבוא לאיזה פשרות, אבל הכתיב המלא רק עלול לשבש. התחילו לכתוב פתאום בכתיב מלא כזה, שאני טועה לפעמים בקריאת מלים רבות, ואני רגיל בקריאה עברית.

פרופ׳ מורטשינר:

אני מבקש מהחברים להימנע מהפרזות, ולהבין את האחריות המוטלת עלינו. התלמידים שלך, ה׳ שמעוני, קוראים בנקל כתיב חסר, מפני שהם מתחנכים על הכתיב החסר. במידה ידועה זוהי שאלת הרגל.

ד"ר בנעט:

בכל הדברים הרבים ששמענו היום, היתה הצעה אחת חשובה לתקון הדבר, זאת הצעת מר ברש בנוגע ל־u ו־o בנקודה. דבר זה אולי לא יקשה להוציאו אל הפועל בדפוס כשמשתמשים בסידור מכונה; אבל בבתי דפוס שנוהג בהם סידור־יד אין הדבר קל. כדי למנוע חומרות אני מציע לקבל את הצעת הוועדה כמו שהיא, אבל להוסיף, שרצוי לנקד את החולם·והשורק במקום שזה אפשר. בזה קשורה השאלה של וי"ו אחד או שני ווי"ן; אך היא שייכת לסעיף אחר, ועל כן אני נמנע מלדון בה עכשיו.

מחסידי הכתיב החסר אבקש לחשוב על שאלה זו: נניח, שוועד הלשון יחליט שלא יהיה כתיב מלא, האם הצעה כזו תתקבל ע"י הציבור? ברור שלא תתקבל. ואני רוצה להזכיר אגב אורח, שהכתיבה והדפוס בניקוד שלם אינם המוצא האידיאלי. קיבלתי את החוברת של ד"ר י׳ לוי „יסודות פסיכולוגיים לקריאה בעברית", שהיא תדפיס מהקובץ „חקרי חנוך". המסקנה הראשונה והחשובה ביותר שהוציא המחבר מחקירותיו המדוקדקות מאד, היא שהקריאה בניקוד קשה מקריאה בלי ניקוד.

ד"ר רבין:

שמעתם כאן דעות שונות על התפתחות הכתיב. יש סוברים, שהכיוון הוא מן המלא אל החסר, ויש סוברים — מן החסר אל המלא. והנה בדיאלקטים ארמיים של היהודים אני מוצא דרך כפולה: מצד אחד יהודי זאכו בסביבות מוצול, הכותבים מלא שבמלא — לעומת יהודי אורמיה הכותבים חסר שבחסר.

בנוגע לשאלה עצמה: מן הצד המעשי יש כאן, לפי דעתי, חשש צודק של

חלק מן המורים — וגם אני שייך אליהם — מפני ההרס שיבוא בכל הבנין, שבנו במשך 30 או 40 שנה. והנה עכשיו נצטרך ללכת לקראת ההרס, והמורה נבוך מאד. דור אחד או מורים ידועים האמונים על הדקדוק יסבלו, אבל צריך לאחוז את הרע במיעוטו ולחשוב גם על העתיד. אבל בשעה שאנו נצעד בדרך זו, עלינו להיזהר שלא להרוס את כל אותו הבסיס שעליו אנו אמונים.

לי נדמה, שהכנסת ה״ו׳ מבחינה פסיכולוגית שווה לנו, כדי להבחין בין הפועל והשם. אנו צריכים ללכת לא רק לפי משקלים אלא להבחין גם בכתיב בין הפועל והשם. ולבסוף: חושב אני, כי לא בכינוס פומבי זה ואפילו לא במליאת ועד הלשון, אין לקבוע את הצורה הסופית של כללי הכתיב, אבל טוב שנשמע את ההד של הציבור שהוא צריך למלא את דרישות ועד הלשון. [מר שמעונוביץ: בייחוד ציבור המורים].

ה׳ פיכמן:

היו לנו אספות מוקדמות, לא בכולן השתתפתי. היתה לנו שלשום אספה ג״כ רבת ענין. אני רוצה לבאר את נקודת השקפתי — וזאת לא נקודת השקפתי שלי בלבד, אלא של חלק גדול מחברי ועד הלשון — למורים שנאספו כאן, ואני מתכוון לחברי שמעונוביץ, שצריך היה להיות קרוב לי בענינים אלה, אבל הוא רחוק ממני מרחק רב. הכתיב המלא לא בא בשביל עמי־ארצות; הוא בא כדי להוסיף רווחה ואור ובהירות וקלות לתלמידי־חכמים ולכל קורא. דיברו פה על המלים „חולצה״, „שולחן״. ברור, שבמלה „שולחן״ איש לא יטעה, זה ענין פסיכולוגי ואופטי יותר. כאשר יש וי״ו בתוך המלה „שולחן״ — זה יקמץ משהו מן האנרגיה האופטית, מן הכוח הדרוש לענין עצמו ולא לענין החיצוני. ואני מזכיר לכם עוד פעם, רבותי, שאנו חיים עכשיו בתקופה אחרת לגמרי מאשר בתקופות הקודמות. אתם יודעים שתילי תילים של פלפולים נוצרו עי״ז שלא היה ניקוד. אנו רוצים את המרץ הזה לכוון ללימוד, להבנה, ואיננו רוצים שיצטרכו אף רגע אחד לחשוב, אם המלה „קפה״, למשל היא „קָפֶה״ או „קַפֶּה״. אף לי קרה פעם, כשעמדתי ליד „הבימה״ וראיתי שכתוב שם, כי „הקפה״ פתוחה, אני קראתי „קָפֶה״ וחשבתי, שאולי זה בקפה שכנגד. זה תיכף הכניס אותי במבוכה. והנה עוד דוגמה: אני באתי לכאן לפני 30 שנה, כאשר עוד לא היתה מסורת של 40 שנה, כי אם של 10 שנים. יצא אז ספרו של טורוב, תרגום של ג׳ימס. והיה שם כתוב „אגדת המורים״. אני תמיד הייתי קודם קורא „אַגָּדַת״ ואח״כ הייתי הופך את זה ל„אַגְדַת״. ולמה כל המרץ הזה?

בימים ההם היו כותבים גם את המלה „גמנסיה״ בלי יו״ד והיו קוראים גַמנסיה; כשאני פעם שאלתי, למה לא כותבים את היו״ד, אז אמרו לי, שאם הם יכתבו את היו״ד, אז יקראו „גי־מְנסיה״. בימי ההשכלה נתרכזה הלשון בלשון התנ״ך וממילא זה השפיע על הדקדוק. כאילו שיש רק דקדוק תנכ״י, כאילו הלשון צריכה להיכנע לדקדוק ולא הדקדוק ללשון. כולכם תודו, שאם המלה „כוסמת״ תהיה כתובה בוי״ו, יהיה לכם יותר נוח לקראה. הכתיב החסר הוא שריד של מסורת מאובנת. ואני צריך לומר לכם, כי אנו עומדים בתקופה, שאנו מעריצים את התנ״ך אולי עוד יותר מאשר מתקופת ההשכלה. אנו מעריצים אותו, מפני שאנו רק עכשיו יודעים, בא״י, שהתנ״ך הוא יסוד התרבות שלנו. אולם אל לנו להתרחק מלשון הדיבור, מפני שזוהי שכבה חדשה גם של תרבות ושל חיים והיסטוריה,

ואל יביאו לי ראיות, כמו החבר רבלין, שהנה בתקופה אחרת כתבו כתיב חסר וגם מלא. היו לנו תקופות שונות. אנו לא נשעבד את לשון הדיבור ללשון הספר ולשון המחשבה לדקדוק. התנ"ך יישמר כאוצר של שירה ושל מחשבה, אבל אל נשתעבד-לו! הכתיב המלא בא מתוך התפתחות בריאה, מתוך צמיחה של חיים, ואל תשימו לב למורים שאומרים שזה מזיק לילדים; לילדים מזיק גם הדקדוק המאובן. אין שום ספק, שהכתיב המלא ילך ויתרחב, אבל צריך לעשות באופן איבולוציוני. אנו צריכים רק להכניס רציונליות וסדר בעניני הכתיב המלא. הכתיב המלא הוא יסוד ההתקדמות וההתפתחות.

[פרופ' טורשינר מודיע שה' ורדימון מבקש רשות הדיבור לבסס את הצעתו ליסוד „מכון לחקר האות ע"י ועד הלשון", אשר לשמו יש בידו סכום של 3 אלפים לא"י. הוא סובר שהאספה לא תתנגד לשמוע את דברי מר ורדימון מחר בישיבה שלפני הצהרים.]

פרופ' אהרני:

אחרי הבדיחה של חברי היקר, מר פיכמן, אני רוצה לקרוא בדיחה ויחד עם זה שאלה. הנה, ציטטה מברכות מ"ג, ע"א: כל המוגמרות „מברכין עליהן בורא עצי בשָׂמים, חוץ מִמוּשָׁק שֶׁמִּן חַיָּה הוא". (רש"י: חוץ מִמוּשָׁק: מושג"א— musco — בלע"ז, שהוא מִן חַיָּה: מִן הָרְעִי של חַיָּה). אך הָרַב לֶוִיסוֹן מחבר ה"Zoologie des Talmud", קרא: „שֶׁמֶן־חַיָּה" (Tierfett ,Tieröl) בְּמקום „שֶׁמִּן חַיָּה". ואני שואל את חברי היקר, פרופ' טורטשינר: כיצד יִמְנַע את הקריאה המשֻׁבשת הזאת בלי נִקוּד? הן אי־אפשר לכתֹב: „שֶׁמִּין חַיה הוא".

פרופ' סלושץ:

כל מה שמציעים כאן אלה הם פליאטיבים. מן הכתיב בלבד אין לומדים את הלשון. גם בלשון האנגלית יש הרבה מלים שהאנגלי יודע לבטא רק מפני ששמע אותן בילדותו. וכך יהי גם בעברית. אני חושב, שקצת מלא לא יזיק. את דעתי על השאלה בכללה הבעתי במשך הווכוח הקודם שנתפרסם ב„לשוננו".

פרופ' טורטשינר:

למעשה אני חושב, שכולנו נסכים לחערה זו שנתעוררה בדברי מר ברש ושמצאה ניסוח טוב בדברי חברנו ד"ר בנעט: שבמקום שאפשר לציין וי"ו ע"י נקודה כ־u או כ־o — זה רצוי. זוהי בעיה פסיכולוגית, אם נוכל להרגיל את הקהל במשך זמן ידוע שגם הוא יכתוב כך. אולי אין כל המלים שוות לגבי הכתיב; זאת היתה הערתו של ד"ר קמינקא, וזה דבר שאפשר למסור לדיון. ד"ר ריבלין העיר הערה אחרת מעשית, והיא: שאולי יש להבדיל בין פועל ובין שם. הצעה זו היא חומר למחשבה.

ורק דבר אחד רציתי עוד להוסיף: תבינו, שאיננו עושים זאת לא בשביל עמי־ארצות ולא בשביל תלמידי־חכמים. אנו מודים בקושי הזה שנגרם למורים. איננו באים לחולל מהפכה, לנתק אתכם מן המקרא ולא לקרב אתכם דוקא אל התלמוד, שגם הוא בודאי מקור חשוב. אני כבר הזכרתי, כי לבי בודאי קרוב יותר אל התנ"ך מאשר אל התלמוד. אבל אנו רוצים לאחד אֵת המסורת הזאת. יש לנו מסורות שונות, וכפי שהעיר ד"ר בנעט, עלינו להתחשב במציאות. השתדלנו

לבנות כללים; כל יוצא מן הכלל הוא פגם, הוא קשה, אבל אם תחשבו שיש צורך ביוצאים מן הכלל — נדון בזה. בעצם גם הדקדוק אינו מצרף אלא אותם הדברים שבשבילם אפשר לבנות כללים, אבל בלשון יש הרבה הופעות שאין להם כללים. יש לנו מסורת של מלים מקראיות שאנו מכירים. אני, למשל, לא הייתי כותב „עינים" בשתי יודי"ם, אבל במלה תלמודית — חי בזכרוני הכתיב בשתי יודי"ם, אך איננו יכולים לקבוע כלל: במקום שהמלה היא תלמודית, נכתוב בשתי יודי"ם, ובמקרה שהמלה היא מקראית — ביו"ד אחת. מי יידע זאת? אנו צריכים עוד לדון בכך, ואני רואה, שלא על הכל נחליט כאן. אני אשתדל בכ"ז להוציא מכאן את המסקנה ולתת עוד אפשרות לוועדה שתחליט. אין כל אפשרות לעשות מאיוריזציה. הכיוון הכללי הוא—אפשרות לחיים, ואתם יודעים, כי העתונות כותבת מלא, ולא רק עמי־ארצות. עלינו לגזור גזירה כזו, שרוב הצבור יוכל לעמוד בה. איננו יכולים לא לחולל מהפכה ולא לכבול את השפה לתוך מסגרת של המקרא בלבד, אע"פ שהמקרא הוא יסוד לכל דבר. בזה אני מוכרח לסיים את ישיבת הערב.

ישיבה שנייה

נפתחה ביום חמישי י"ח באייר בשעה 9.30 בבוקר, ונסתיימה בשעה 1.30 בצהרים.

השתתפו: ד"ר יהודה אבן־שמואל, ה' א' אברונין, פרופ' י' אהרני, ה' פ' אוירבוך, ה' מ' אזרחי, ד"ר ש' אינהורן, פרופ' ש' אסף, ד"ר ד"צ בנעט, ה' א' ברש, ה' ס' גולדברג, פרופ' נ"ה טורטשינר, ה' ש' ייבין, ד"ר יעקב כהן, פרופ' מ"צ סגל, פרופ' נ' סלושץ, ד"ר א' פורת, ה' יעקב פיכמן, פרופ' מ"ד קאסוטו, ד"ר ב' קלאר, פרופ' י' קלוזנר, ד"ר א' קמינקא, ד"ר י' רבין, ד"ר י"י רבלין, ד"ר ח' שירמן, ה' דוד שמעונוביץ וה' נ' שפרה'ס.

פרופ' טורטשינר:

אני פותח את הישיבה הזאת. מאת חברי הוועד שבת"א באה הצעה לדחות את הדיון בחלק מן השאלות הארגוניות, למשל את בחירות הנשיאות וגם את הבחירות לוועד המרכזי לאספה הבאה. בלב מחולק מאד ומאונס אני מקבל את ההצעה הזאת, כי הייתי מאד רוצה להשתחרר מעול הנשיאות, אם הדבר אך אפשרי. ולכן רק מאונס — משום שסוף סוף הענין חשוב מאד — אני מסכים להצעה זו, ואני חושב שאין לנו ברירה אחרת אלא לקבל אותה. באופן כזה נוכל להקדיש עוד חלק מזמננו אחה"צ לדיון בכתיב, וההצבעה תהיה אפוא אחה"צ. אבקש להביא כל הצעה בכתב אלי או אל המזכירות. אנו מגיעים עכשיו אל התנועה חולם. [קורא § 3 הערה א' ו־ב לאמור:]

§ 3 התנועה o (חולם, קמץ קטן וחטף קמץ).

א) מסמנים בוי"ו את התנועה o כשבניקוד סימנה החולם, כגון: קודש, עוז, מוח; ישמור, שמור (ציווי), לשמור, סוב, יסוב, למצוא, מלאות.

הערה א): יוצאים מן הכלל: 1) המקור המוחלט של נחי ל"ה כגון קנה;
2) העתיד בקל של נחי ל"א, כגון: תאמר, יאבד וכדומה;
3) המלים: כל, לא, ראש, שמאל, כה, פה, איפה.

הערה ב): מותר לכתוב קושי, יופי גם בתוך המשפט אע"פ שזו צורת ההפסק.

פרופ׳ קאסוטו

[עומד על המושג „דקדוק״ והוראותיו השונות, ומאשר מה שאמר אתמול]:

אשר לתנועה o, יש בעברית מינים שונים של תנועה זו. יש o שמוצאה מן au (יוֹם), ויש o שמוצאה מן a שמית ארוכה (קוֹטֶל), ויש שמוצאה מן u קצרה, (יִשְׁמוֹר), אבל אין צורך להבדיל בכתיב בין מין למין, ומן הראוי לציין כל o בוי״ו, יהיה מוצאו מה שיהיה. אם יסכימו החברים לנקד את הוי״ו בחולם כשהיא מסמנת את התנועה o, ובשורק כשהיא מסמנת את התנועה u, מאד אשמח: זו היא ההצעה שהצעתי כבר ב„לשוננו״.

ד״ר כהן:

כשרוצים לבטל דבר, אין תחבולה טובה מאשר לבוא ברעיון ההתפתחות: מכיון שהיה זמן שלא היה כך, יכול לבוא זמן שלא יהיה כך. וענינם של אנשי המדע הוא תמיד כל כך חשוב והם כל כך מסורים לעבודתם, שאינם רואים את החיים, מבטלים את ערך הדקדוק שלומדים כעת ושכולנו התחנכנו עליו. אין הבדל בין תנועות ארוכות לקצרות — כך העלה המחקר; אבל בשימוש הלשון הלא יש הבדל ואנו רואים, למשל, שהחיריק משתנה לצירי, הקָבוּץ לחולם וכו׳. המחקרים ההיסטוריים, כבודם במקומם מונח, אבל אנו כותבים ומדברים על פי מערכת הכללים של הדקדוק, שאנו לומדים. איני חסיד של הדקדוק, עד כדי לחשוב, שאי־אפשר לשנות אותו. יש כמה דברים שצריך ואפשר לתקן, אבל לבטל סתם את הדקדוק ולומר, שהעיקר הוא המחקר ההיסטורי — אי־אפשר. משום כך איני נלחם גם להבעת התנועות שהבדלן טושטש במשך הזמן, כי אני שם לב לחיים. וחוש־הלשון שלנו מפותח למדי והתפתח ע״פ הדקדוק הזה. ועל כן אני חושב, שגם הקורא, בשעה שהוא קורא, צריך שהכתיב לא יערער את חוש־הלשון, המפותח אצלו על־פי זה.

ומודה אני, כי בשעה שהצעתי אתמול ליו״ר להצהיר, שהכתיב המלא אינו פותר את שאלת תקון הכתיב וההצעות האלה אין כוונתן לתקן את הכתיב, לא היתה כוונתי אלא להביא את הדבר עד אבסורדום, כלומר, שאתם בעצמכם תעמדו לפני שוקת שבורה ותראו שלא תקנתם כלום. התנועה u היא וא״ו והתנועה o היא וא״ו. ובכן — מה התקון? ועד הלשון בא לחדש עלינו את הטשטוש שהיה קודם בין u ובין o, ואין זו אלא המשכת התקלה לדורות. מובן מאליו, שאיני מסכים לכך, אבל חשבתי: טוב, תקבלו את זאת, ואולי תתעוררו למראה המכשול, כמו שהתעורר הפרופ׳ סגל, שעמד יום אחד והודה: כל ימי כתבתי בכתיב הרבני והנה אני רואה, שאין כאן משום תקנה לכתיב כל עיקר.

אני מחדש את הצעתי, שנתקבלה באספת הועד בשנת תש״ב: להנהיג גם בכתיב חסר־הניקוד את ניקוד בכ״פ הדגושות, ש׳ שמאלית ושורוק ומפיק ה״א. בנוגע לוא״ו החלומה, נראה לי, שמשום רבויה מוטב להשאירה בלתי מנוקדת ולקבוע תחת זה כללים לסימן הוא״ו הקונסוננטית.

פרופ׳ טורטשינר:

אני מקבל בסיפוק ידוע את הודעת הד״ר כהן, שהוא הצהיר מה שהצהיר, כדי להכשיל, ואני משאיר זאת למוסרו של כל חבר וחבר שיציע את

הצעתו כאן לפנינו בנאמנות לעזור או שיציע אותה כדי להכשיל; זה ענין של מוסר החברים.

אני נוגע בשאלת הדקדוק. הדברים, שנאמרו ע"י הנואם הנכבד האחרון, אינם אלא אילוסטרציה של הכלל שאין אדם רואה נגעי עצמו כנגעים. בדקדוק בחר לו מה שרצוי לו ודחה מה שאינו רצוי לו. אנו מנסים למצוא, כל אחד לפי כוחו את התשובה המכוונת ואנו מוכנים לקבל — לפחות עד כמה שבשר ודם מסוגל לכך — כל נימוק. אמנם ע"י כתיבת הוי"ו או היו"ד אנו משאירים מקום לספקות, אם התנועה היא o או u, ולא יותר, אך על כל פנים אנו מוציאים על ידי כך ספקות אחרים: תנועה זו לא תוכל להיות i ולא e ולא a. החולם טעון וי"ו ואיננו יכולים לבדוק איזה חולם זה: אם הוא נולד מ־a מ־u או מ־au, משום שגם התנ"ך לא התחשב בכך בהרבה מקרים. הצעתנו היא לכתוב וי"ו בכל חולם.

מר שמעונוביץ:

אנו מדברים עכשיו על החולם, §3. אבל אני מוכרח בכ"ז להעיר קודם איזה הערות. אם יש הברות פתוחות וסגורות — הרי יש תנועות ארוכות וקצרות. זה מובן מאליו, איננו יכולים ללמד לתלמידים הברות פתוחות וסגורות, מבלי להסביר להם את הענין של תנועות ארוכות וקצרות. ואם גם נניח, שלא היה סימן מיוחד ל־u ארוכה וקצרה, היה זה מחובתנו להמציא סימן כזה כדי לסמן; אבל, לאשרנו, איננו מחויבים להמציא, היות ויש קיבוץ ויש שורוק. יש אצלנו בדיון הזה — וחשוב לשים לב לזה — לפעמים הסחת הדעת מכמה טעמים חשובים מאד: אנו משתמשים במונחים מקובלים, מבלי לחדור לתכנם האמיתי המלא. אנו מדברים על לשון עברית חדשה ועל לשון עברית עתיקה וכו'. מצד אחד אנשי הכתיב המלא מפליגים למרחק מעורפל מאד, כשהם רוצים לבסס את הדעה שלהם, מצד אחר הם מודרניים שבמודרניים. אני חושב, שזה טעון בירור מוחלט. הלשון החדשה שלנו היא לשון התנ"ך. מצאנו גם בתנ"ך „ישמור" בוי"ו, אף כי החולם הזה אינו חולם גדול. אני חושב, וכך גם הצעתי: ללכת לפי התנ"ך: בכל אותם המקומות שבתנ"כ יש כתיב מלא — נקבל אותו. אני מסכים לכתוב „ישמור" בוי"ו, כדי שלא יטעו ולא יגידו „יִשָּׁמֵר". העקרון צריך להיות: לצמצם במלא עד כמה שאפשר, לא להפריז עליו ללא צורך. ואם נכתוב „קודש" בוי"ו — אז תתעורר השאלה איך נכתוב „קדשי" קדשך" וכו'. וגם אנו לא נדע, אם זה „קוֹדש" או „קוּדש". ולכן מוטב, שאנו נטריח את כבודנו ונכתוב נקודה אחת למעלה, ואין זאת אומרת, שאנו צריכים לנקד את כל הטכסט.

ד"ר אבן-שמואל:

אני מוצא, שההנחה שכל אחד מאתנו יוכל להביע את ה־o ע"י וי"ו ואת ה־u ע"י וי"ו—סותרת את עצמה, כי אנו לא הרוחנו על־ידי כך. המלה „קודש"— לא נדע אם זה „קוֹדש" או „קוּדש". הרווחנו רק זה, שאם האדם יודע קודם למה הוא מצפה במשפט זה, אז הוא יבין לאיזו מלה מתכוונים. אני חולק על ההצעה להשאיר את הנקודה של הוי"ו בחולם והוי"ו בשורק בידי כל אחד ואחד. אם אנו רוצים לקבוע כתיב אחיד — אם נשיג את ההסכמה — אז יש להוציא מרשותו

של כל אחד את הניקוד ולהכריח את עצמנו לכתוב וי״ו חלומה במקום o, וי״ו שרוקה במקום u, ואז לא נכתוב „בוועד״ בשתי ווי״ן.

פרופ׳ קלוזנר:

שתקתי אתמול כל הזמן, לא רציתי להיכנס לויכוחים מפני שחשבתי שהביקורת המפורטת, שהיתה בכינוס הקודם, מספקת היא. אֵנו כבר דַנו על הדברים האלה בכללם ונשארו לדיון רק פרטים, אבל אני רואה, שלא נימלט מויכוחים כלליים, וכמעט כל מי שדיבר, דיבר על השאלה הכללית. תרשו לי איפוא להשיב על הדברים, שנאמרו עד עתה. אספר לכם דבר מתוך הנסיון שלי ואפשר תבינו מהיכן באה מחלוקת זו שהיא לשם שמים (ועל־כן סופה להתקיים לצערי).

לפני חמישים שנה, כשפירסמתי את ספרי „שפת־עבר — שפה חיה״, הייתי בעד כתיב חסר בהחלט. אולם למדתי מפי אחד־העם ומנדלי ולמדתי מן החיים עצמם, שהכתיב המלא הוא הכרחי. אני שואל: מפני־מה כותבים העתונים בכתיב מלא? — אני חושב, שהם אינם עושים זאת „להכעיס״, אלא מפני שהם יודעים, שזה מקל על הקריאה. העתונים יוצאים בשביל המונים, בשביל קוראים פשוטים, שאינם למדנים כמו ד״ר יעקב כהן ודוד שמעונוביץ. לא נכון, מר שמעונוביץ, שהדור הצעיר הוא בעד כתיב חסר. היו לי תלמידים הרבה, והם אמרו, שהמורים מכריחים אותם לכתוב כתיב חסר. גוועדת־הכתיב שלנו היה עוד ר׳ דוד ילין ז״ל, ובשעתו היה מאלה, שהיה כותב, „מצֵין״ בקיבוץ, אבל לאחר שהתווכחנו על כך וברר נו את הדבר אמר לי: נוכחתי, שבאמת הכתיב החסר הוא בלתי אפשרי; אי־אפשר לכתוב „מצין״ בקיבוץ. ואף הוא עזב את הכתיב מימי מישע מלך מואב.

שמחתי, שאתם מתרגשים. זהו סימן, שהדבר קרוב ללבכם. אילו לא היה הדבר קרוב ללבות כולנו, לא היינו מגיעים לידי וויכוח קשה זה. ד״ר יעקב כהן עשה עוול לנו, כלומר, לוועדה של הכתיב ולוועד־הלשון בכלל. אנו היינו ותרנים גדולים. לא נכון, שרצינו להביא את הדבר לידי אבסורדום ושֶבאנו לטשטט את הכל. עשינו וויתורים אחר וויתורים. החלטנו לכתוב „כל״ בלי וי״ו. זה היה ויתור בשבילי. החלטנו לכתוב „שמאל״, „פה״, „איפה״ לא בכתיב המלא. למשל, לפי דעתי, צריך לכתוב „קושי״ בלי וי״ו, כי זה „קשי״ באמת, כמו „צבי״. אני יודע יפה, שבתלמוד כתוב „יאבד״=„יובד״ בלא א׳, „לומר״ בלא א׳. ואע״פ כן החלטנו לכתוב כמו במקרא. בכל פרק ופרק עשינו יוצא מן הכלל. השתדלנו בכל כוחותינו להשאיר מה שמקובל. אנו לא רצינו לבטל את הדיקדוק; רק מתוך התרגשות יתרה מאשימים אותנו בקיצוניות. הישיבות של ועדת־הכתיב נמשכו שעות על שעות, שמענו כל דעה נגדית. וסוף סוף באנו לידי מסקנה שהדיקדוק אינו מה שהיה עד עכשיו. מתנגדינו אינם עיקביים. מצד אחד הם מסתמכים על הישן, על המחקר, ומצד שני הם בעד החדש שבחדשים. אנו מבינים אחרת: המחקר הוא יסוד בשביל החידוש, אבל החידוש הוא העיקר, מפני שאנו סוף־סוף אין אנו יכולים ללכת בדרכים שלפני שבעים שנה; הרי באמת שינה הדיבור העברי כמה וכמה דברים בדיקדוק הישן, ואין צורך לומר בכתיב הישן. פרופ׳ ̣טורטשינר בֵרר כמה וכמה פעמים דברים, שאין אתם רוצים לשמוע ולהבין: הוא אמר, שאין כאן שאלה של דיקדוק ולא של ניקוד; השאלה היא: איך להקל על קריאה בלתי־מנוקדת. במקרים שהניקוד אפשרי אין שאלה כלל, שצריך להחזיק

בכתיב המקראי החסר. רק במקום שהניקוד קשה או בלתי־אפשרי (בסידור של מכונה) קבענו כתיב מלא על־פי כללים קבועים. והכללים הללו הם לא בשביל מלה אחת או מאה מלים. צריך למצוא כלל, בשביל כ ל המלים. מר אברונין, אני אצא החוצה ואפגוש את היהודי הראשון ואראה לו מלת „קפה״ ואשאל, אם הוא יקרא „קָפֶה״ או „קַפֶּה״. והרי הילדים, כשאני פותח לפניהם ספר, אינם יכולים לקרוא אם הוא בלתי מנוקד. [מר שמעונוביץ בקריאת־בינים: זה בניגוד גמור לפראקטיקה שלנו]. לאדוני יש פראקטיקה בבית־הספר, ולי — באוניברסיטה עם גומרי־בתי־הספר. בנוגע להצעה לכתוב u ע״י וי״ו שרוקה, o — וי״ו חלומה, אולי אפשר לקבל את הדבר הזה. אנו רוצים רק לתת קביעות לדבר, שלא יעשה כל אחד כרצונו. הרי מדברים אנו על משמעת לאומית — וכי ועד־הלשון אינו מוסד מוסמך ככל מוסד אחר? וכי לא נבחר בבחירות דימוקראטיות והוכר על־ידי מוסד־ביאליק, האוניברסיטה ואפילו הממשלה בכל הנוגע ללשון?

אנו חשבנו ודַנו בדבר, היו לנו ישיבות לעשרות. ואפשר לחשוב, שהצדק עמנו, לאחר שראינו את כל צדדי החיוב והשלילה. ועד־הלשון אין לו כוח של שוטרים, שיכפה על המורים והסופרים הר כגיגית; אבל אם אנשים כמו ר׳ דוד ילין ז״ל, ד״ר בראדי ז״ל, פרופ׳ טורטשינר ואחרים, שדואגים כל־כך ללשון העברית ושיודעים פרק בשאלות־הלשון, השתתפו בועדת־הכתיב ובאו לידי מסקנה, שהכתיב המלא הוא הנצרך כיום — אפשר לחשוב שהם עמדו על כל פרט ופרט ואפשר לקבל את דעתם השקולה והמחושבת.

מר בדש:

אני מתפלא על מר שמעונוביץ, שהוא מדבר בשם הדיבור ורוצה ללמוד מן הדיבור על הכתב. ואין הדבר כן. אני אשאל את מר שמעונוביץ: איך הוא מבטא „זָכרו״ שם פועל ו„זוֹכרו״ בינוני? אני שומע, שמר שמעונוביץ אינו מבחין בין זָכ—רו ל־זו—כרו [מר שמעונוביץ: וזה לא טוב!]. הלא־טוב הזה — החיים, כנראה, אומרים עליו טוב.

אני אומר לכם, גם אני עבדכם מורה, לא פחות שנים ממר שמעונוביץ: כל הענין הזה של הדקדוק העברי ולימוד הדקדוק העברי והכתיב הזה — זהו תוהו לא דרך. עול גדול הוא, אם אומרים על כל ציבור המורים שאינו מלמד דקדוק, זוהי הוצאת דיבה. ר׳ דוד ילין לימד דקדוק. מר אברונין לימד דקדוק, אני מלמד דקדוק. ילין לא יכול לעשות מורים? אברונין אינו יכול להקים תלמידים? אני אינני יכול להקים תלמידים? אבל התלמידים אינם יכולים לדעת את הדקדוק הזה. מדוע? מפני שמדברים על דקדוק עברי ומלמדים דקדוק „לטיני״. הניקוד אינו תורה שניתנה ללימוד בביה״ס. אפשר שאני מגזים, אבל אני עושה זאת כדי לשבר את האוזן.

אני רוצה להמחיש לכם את הדבר במשל קצר. הכתיב העברי של הלשון העברית שקיימוהו דורות רבים, כתיב המקרא, דומה בעיני למין עובר במעי אמו, כגוף שהיה מוטל מקופל לרוחב המיטה. מובן שהאברים הסתגלו לרוחב המיטה וכמה אברים נתעקמו על ידי כך. הגיע הזמן שהגוף יתחיל לשכב לאורך המיטה, כדי שיוכל לפשוט את אבריו. אמנם קשה לפשוט בבת אחת את האברים שהיו מקופלים במשך זמן ממושך, יש סכנה של שבירת אבר ע״י פשיטה בכוח, ועל־כך יש לנהוג תחילה זהירות. אבל הנה אנו רואים, שיש כבר איזה אברים, נגיד רגלים, שלמדו להתפשט, o ו־u שתי הרגלים האלה כבר למדו להתפשט

והלשון מתחילה ללכת, ואנו רוצים שהיא תלך הליכה נורמלית. מדוע תרצו לקפל שוב את שתי הרגלים האלה, ושוב לדחוק את הגוף לרוחב המיטה? מדוע לא תרצו לעזור לו להתמתח, כדי שיוכל סוף סוף לרדת ולהתהלך בארץ החיים? אינני מציע לפשוט בבת אחת את כל אברי הכתיב העברי, אבל אני מאמין באמונה שלמה, שגוף הכתיב העברי יקום ויהיה ישר וחזק ויהיו לו רגלים וידים נורמליות, והוא יתהלך הליכה תקינה.

עשו מעט ובכונה, ז״א המעט שנקבל צריך להיות מכוון לתכלית העיקרית— וקליזציה של הלשון.

פרופ׳ טורטשינר:

אני מודיע, שלא נדון היום על שאלות אחרות אלא על u ו־o. ואני רוצה להפסיק לרגעים אחדים את הויכוח הזה, הואיל ומר ורדימון רוצה לפנות אלינו במלים ספורות בנוגע להצעתו החשובה מאד.

[מר ורדימון — מראה דוגמאות של אותיות וי״ו ויו״ד המכילות את סימני התנועות u ו־o, אותיות אלה אפשר יהיה להתאים לצרכי דפוס].

[פרופ׳ טורטשינר מודה למר ורדימון על הצעתו ומפסיק לרגעים מספר את הדיון לשם חלוקת שני פרסים לחיבור העברי הטוב כתוב בידי תלמידות בית־מדרש למורות ולגננות. הפרסים הם מיסודו של ה׳ ג״ב תלם, איש דרום־אפריקה, ע״ש אשתו נעמי, וועד הלשון אפוטרופוס להם. זכו: רחל בריק, תלמידת בית־מדרש למורות ולגננות ע״ש לוינסקי בת״א, ושולמית חומש — תלמידה בסמינר לגננות ע״ש יצחק אפשטין בירושלים.]

ש. ייבין:

מתנגדי הכתיב המלא מדברים כאילו עורר ועד הלשון את שאלת הכתיב, והלא הדברים אינם כן. הכל כותבים היום מלא, ובעיקר העתונים. אלא שכל אחד ואחד נוקט שיטה לעצמו. מה שאנו רוצים הוא להסביר את הכתיב ולעשותו אחיד. ואל נהיה גם הפעם נגררים אחר עגלת החיים כמו תמיד. הפעם עלינו לקחת את היזמה, בידינו, ולהורות לעם מה עליו לעשות מבחינה זו.—

דיברו כאן באפלומב גדול על כך, שהכתיב המלא הונהג כאשר לא דיברו עברית. אני רוצה לומר באחריות מלאה שהדברים האלה אין להם כל יסוד. אינני רוצה להיכנס בשאלה מתי חדלו לדבר עברית. אבל ר׳ יהודה הנשיא בודאי דיבר עברית ובבית־הקברות בבית שערים כתוב „כוהנים״ בוי״ו, „ניחמיה״ ביו״ד, „ריבי ביו״ד, וברור שבכל זאת ביטאו בית דגושה כי ביונית כתוב *Ριββι*. אינני אומר, שצריך להכניס את זאת עכשיו, אבל אני רק שולל את הדעה, שהכתיב המלא הוא המצאה גלותית. אני גם איני רואה אסון בזה, אם נכתוב „קודש״ בוי״ו ו„קדשי״ בלא וי״ו. האנגלי, למשל אינו מתבייש לכתוב foot במספר יחיד ו־feet ברבים, goose ו־geese, וגם בגרמנית יש Buch — Bücher וכו׳.

פרופ׳ סגל:

קראתי בריפורט של העתונים על ישיבת אתמול (שלצערי לא יכלתי להשתתף בה) שאנשי המדע מהוים פה צד אחד המחיבים את ההצעה החדשה של הוועדה, והמורים והמשוררים צד שכנגד. אני הנני חבר לאנשי מדע, ובתור

אדם שיש לו קשר למדע באתי לכאן כדי להסתפח למורים ולמשוררים ולהתנגד להצעת הועדה. אמרו שאנשי המדע מסתמכים על המדע, ומביאים ראיה מן העובדה שגם בעבר היתה נטיה לכתיב מלא, ושכתיב מלא, ואפילו מלא שבמלא, נמצא בספרותנו העתיקה ואפילו במקרא עצמו. בודאי אפשר למצא בספרותנו בעבר הארוך שלנו כמה וכמה זריות בכתיב, אבל אין לנו להגרר אחרי הזרות והיוצא מן הכלל, אלא עלינו לאחז בכלל, בכתיב הרגיל שנעשה כעין של סטַנְדַרְד במקרא מצד אחד, ובספרות חכמינו מצד שני.

אני כל ימי הייתי כותב בכתיב המלא המתון כמו שנמצא במשנה וברש"י וברמב"ם, אבל מיום שפרסמה הועדה את הצעתה התחלתי לכתב בכתיב חסר, מפני שאני רואה בהצעת הועדה סכנה לשפתנו ולתרבותנו. ההצעה תחיק אותנו עוד יותר מהמקורות שלנו, ותחיש בהרבה את יצירת עברית חדשה, עד כדי שלא נבין עוד את לשון המקרא ואת לשון חכמינו. יבוא יום שבאמת נצטרך לתרגם את המקרא לעברית החדשה, מעין ה„פרשגן" שעשה הפרופ' קלוזנר לספר עמוס. אבל מחובתנו לדחות את היום ההוא עד כמה שאפשר, אך הצעת הועדה בהכרח תחיש באפן מלאכותי את הפרדת לשוננו החדשה מלשון המקרא ומלשון רז"ל, ואת הרחקת תרבותנו ממקורותיה היסודיים.

ירשנו מאת העבר שני כתיבים (אני מדבר על הרגיל, הסטנדרד): הכתיב החסר של המקרא, והכתיב המלא המתון שלספרות חכמינו. עכשיו באה הועדה ומציעה להוסיף כתיב שלישי, מלא שבמלא, שיקשה על המתרגלים בו לקרא ולהבין את כל ספרותנו של העבר. כי הרי לא תוכלו להדפיס מחדש בכתיב של הועדה את הספרות הגדולה שלנו שנמצאת בכתיב אחר. ובכן יהיה על ילדינו ללמד שלשה כתיבים, וזה ירחיקם עוד יותר ממקורות השפה והתרבות שלנו.

הצעת הועדה היא רק צעד ראשון, כי בשתי אמות הקריאה ו, י אי אפשר לסמן את שבע התנועות שלנו. ואם אנו מקבלים את העקרון של סִמון התנועות על ידי אמות קריאה, הרי נצטרך ללכת הלאה ולהמציא סימנים גם לתנועות האחרות. ואחרי עשרים שנה, כשישתנה מבטאנו, נצטרך שוב לשנות את הנקוד כדי להתאימו למבטא, וכך נרחיק את לשוננו עוד יותר ממקורותיה. ואנה נגיע בתקונים כאלו?

שפתנו היא יצירה שנתפתחה במשך אלפים שנה, ונקבעה בספרות בת אלפים שנה, ועלינו לשמר על ירושה יקרה זו. אמנם השפה הולכת ומתפתחת ומשתנית מדור לדור אף בלי ידיעתנו ובלי הרגשתנו. אך אין זה מתפקידו של ועד הלשון לשנות את הלשון באפן מלאכותי. חובתו של ועד הלשון היא לשקד על שמירת הקשר ההיסטורי שבין הלשון החדשה שלנו ללשון העבר.

בודאי יש לנו בעיה קשה בקביעת כתיב שיתאים מצד אחר לדרישותיה של הלשון ההיסטורית ומצד שני לצרכים המעשים של דורנו. אך בעיה זו אינה חדשה בישראל. אבותינו התחבטו בה, ולבסוף מצאו לה פתרון בנקוד הטברני שהתפתח במשך דורות. בנקוד זה אנו צריכים להשתמש גם היום. יש ספרים שצריך להדפיס בנקוד מלא, ויש ספרים שצריך להדפיס בנקוד חלקי. זוהי הדרך שועד הלשון צריך ללכת בה.

ולפיכך מציע אני לדחות לגמרי את הצעת הועדה, ובמקומה למנות ועדה שתקבע את הדרך לשמוש בנקוד חלקי גם בספרים גם בעתונים.

ד"ר כהן:

רבותי, אני אינני בעד כתיב חסר במקום שיש אפשרות לטעות, וחושב אני, שהרבה הדורשים כתיב חסר, אינם דורשים כתיב חסר ערטילאי מכל ניקוד. ואם פרופ' טורטשינר קבל עלי קודם על שרציתי להביא את ההצעה עד אבסורדום — הנה את התכסיס הזה למדתי ממנו: הוא נתן בחוברת שלפני האחרונה של „לשוננו" דוגמה של כתיב חסר ומלא, וכדי להראות את האבסורד של כתיב חסר, הוציא את כל התנועות מן המלים, למשל „כיון" כתוב בלי יו"ד (כון), „בזול" בלי וא"ו (בזל). מובן, שכתיב כזה בלתי אפשרי הוא, וכמדומה לי, שאין איש דורש אותו. ואני אף הטעמתי בהצעה שלי, שאינני מתנגד לכתיב מלא, אבל זה הדבר, המבדיל ביני ובין ועדת־הכתיב הירושלמית. הועדה הירושלמית יוצאת מנקודת־ראות נכונה מאד, שצריך להקל את הקריאה על הקורא; גם אני דורש זאת, אבל אני דורש עוד דבר: לשמור על הקורא משבושים. קיים איזה פחד מפני הנקודה ומפני כל סימן אחר. ולדבר הזה, לשמירה מפני שבושים — שהוא מתפקידיו העיקריים של ועד הלשון, הצריך לעמוד על משמר הלשון — אין כל דאגה כאן וכל תשומת־לב. מתוך דאגה זו באתי אני לידי ההצעה שלי, שנתפרסמה כנספח לדו"ח של הכינוס הקודם. אכן, מכיון שאני רואה שעוד לא הוכשרה השעה להצעתי, אני מניח אותה, לפי שעה, הצדה. לפי שעה יש להשתדל להכניס את הניקוד החלקי בכל מקום שאפשר. אגב, מה שנוגע למלה „קודש", דעתי היא, שבכתיב חסר־הניקוד יש לכתבה מלא, בו'. אולם במלה כמו „מלאת" אין לכתוב ו', כי החולם (ה־o) נמצא בא', כמו במלה „שמאל", „לא", ואם תבוא ו' אחרי הא', יקראו „מַלָּאוֹת".

ד"ר יעקב לוי*):

ברצוני להביא לפניכם כמה מסקנות מעבודה מדעית בפסיכולוגיה של הקריאה והכתיבה, מסקנות המתנגדות לעדויותיהם של חברי המורים. עדותו של מורה סתם אינה מספיקה לעתים קרובות מאד; כשעומד המורה לפני תלמידיו בכיתה ושומע קריאתם ושואל שאלות — אין לו אפשרות להבחין יפה את כל כשלונותיהם של התלמידים בקריאה ואינו יכול לדעת בדיוק באיזו מידה השפיעו גורמים שונים על תשובותיהם. לא כן הדברים כשלוקחים את התלמיד לחדר מיוחד ורושמים בצורה מדויקת כל טעות וטעות, כל פקפוק ופקפוק, כל שהייה ושהייה וכל נסיגה אחורנית בקריאתו. אז אנו רואים לפנינו תמונה אחרת לגמרי מן הרושם שהיה לנו על קריאתו של התלמיד בכיתה. בחנתי תלמידים רבים מאד מכל כיתות ביה"ס העממי וממחלקות ביה"ס התיכון, סמינריסטים, מורים וגננות. מצאתי שהקריאה בניקוד קשה יותר מן הקריאה בלי ניקוד. הדבר מתגלה ביחוד במבחנים של תלמידים מפגרים; כאן רואים אנו את הדברים בצורה מוגדלת יותר מאשר אצל תלמידים נורמאליים.

תנועת העינים הנורמאלית בקריאה היא בקו ישר ובחלקה העליון של השורה. ומכיון שהניקוד שלנו נמצא ברובו מתחת למלה, הריהו מאַלץ את העינים לעלות ולרדת בלי חשך, ועל־ידי כך הוא מהווה מעמסה כבדה וגורם תקלות יתרות.

*) ע"פ חחלטת הוועד המרכזי ביום י"ז באדר תש"ד הורשה ד"ר לוי להשתתף בויכוח הוועד ע"מ שימסור את תוצאת מחקריו על הכתיב לעברי מבחינה פידגוגית. המזכירות.

זאת ועוד אחרת: העין אינה יכולה, בתנועתה המהירה שבשעת קריאה, להבחין נקודות נפרדות; היא תופסת, לכל היותר, את הדיספוזיציה של הנקודות וטועה הרבה בין קמץ לסגול, בין פתח לצירה וכו'. בחנתי אנשים, שהעברית היא הלשון שבה התחנכו מילדותם; בדקתי אותם בקריאה נורמאלית, וחוץ מזה בעזרת מכשיר מיוחד, הנקרא בשם „טאַכיסטוסקופ", הוצגו לפניהם מלים נפרדות, כל אחת במשך שמינית השניה. רב יתר הזמן מן הדרוש לקריאת מלה אחת. בס"ה ניתנו לפניהם 40 מלים עבריות, מלים שאין צורך לדעת את הקשר ביניהן, ועוד 20 מלים לועזיות נפרדות, שהיו שוות בגדלן ובקשיין למלים העבריות. והנה נתגלה כאן, שאחוז הטעויות בקריאת המלים העבריות גדול בהרבה מאחוז הטעויות בקריאת המלים הלועזיית. ממש מדהים הדבר, כמה רב מספר הפקפוקים בקריאת אותן מלים עבריות, שקורא עברי רגיל בהן.

ועוד דבר מענין בקריאה עברית הוא ענין הנסיגות (הריגריסיות), שהן הצרה הגדולה ביותר בכל הקריאה. סיבתן היא עפיה"ר פקפוק בקריאתה של מלה. אחרי שהשויתי את הריגריסיות האלה לתצלומי קריאה שנעשו בשיקאגו — ראיתי, שמספרן רב יותר אצל תלמידינו אנו.

עשיתי עוד נסיון מענין: נתתי לתלמידים לקרוא שני דפים „משלום־עליכם", דף אחד ממהדורה ישנה בכתיב חסר ודף שני מן המהדורה החדשה, המתוקנת בכתיב מלא, עם ניקוד חלקי. לא תוכלו לתאר לכם, כמה טובה יותר המהדורה החדשה, ששם הכתיב המלא עוזר בקריאה.

אמרו, שתלמידינו נוטים לכתיב חסר. נכון הדבר, מפני שהמורים מחייבים ומכריחים אותם לכך. אולם הכתיב שלהם לקוי בחסר בכל מקום, שכן כותבים הם חסר אף במקום שצריך להיות מלא. חקרתי את סוגי הטעויות בכתיבתם של תלמידי ביה"ס העממי וחלקתי את הטעויות לרובריקות: טעויות בכתיב סתם ושגיאות בדקדוק; נתגלה, שאחוז הטעויות בכתיב מלא וחסר, בכיתה ח', הוא 79,6 (כלומר קרוב ל־80%) ורק 20,4% הן טעויות לשוניות ודקדוקיות. אגב, התלמידים הטובים טועים אך ורק בכתיב מלא וחסר.

המסקנה ברורה. אם תתקבל ההחלטה בנוגע לכתיב מלא, הרי ההגיון מחייב, שנהיה עקיבים בענין זה ונדפיס מלא גם בניקוד; למשל, אם נכתוב „בוקר" מלא בלי ניקוד — נכתוב אותו מלא גם בניקוד.

ד"ר קמינקא:

שמעתי במו"מ בענין הכתיב: איך יוכלו התלמידים, שלמדו דקדוק, לכתוב כתיב מלא? צריכים אנו לדרוש זאת, כי אלה הם שני דברים שונים. אנו שומרים על המסורת העתיקה, ומה שקוראים רבבות בני עמנו יום יום מכמה דורות בספרים רבים — את זאת ג"כ צריכים ללמוד. דובר כאן, שהצעת הוועדה הירושלמית היא פורצת גדר, ואני אומר, אדרבה, היא גודרת פרץ. אמנם יש מלים שאין צורך לכתוב אותן לפי הכתיב המוצע. קבלת כתיב זה אין פירושה ביטול הדקדוק. לפי זה חושב אני, כי יכולים לקבל את כל ההצעה בעיקר, ורק בשינויים אחדים.

ארשה לי להעיר על כל הויכוח, כי לא נכון הוא להרעיש יודעי ספר כאילו בימינו נוצר משבר מיוחד וצצה בפעם הראשונה שאלה חמורה, איך לכתוב המלים שלא יטעה בהן הקורא. השאלה היתה הרבה יותר חמורה כבר לפני שני

אלפים שנה, כשהיו רק ספרים מעטים אבל קדושים, והקרי חשוב מאד לדת ודין והיתה שאלה אם יש אם למקרא או אֵם למסורת? ונאלצו ללמוד הקרי בַּחֲלֵב, לא בְּחֵלֶב.

ישיבה שלישית

נפתחה בשעה 4 אחה"צ ונסתיימה בשעה 5.15.

השתתפו: ד"ר יהודה אבן־שמואל, ה' א' אברונין, פרופ' י' אהרני, ה' פ' אוירבך, ה' מ' אזרחי, פרופ' ש' אסף, ד"ר ד"צ בנעט, ה' י"ד ברקוביץ, ה' א' ברש, ה' ס' גולדברג, פרופ' נ"ה טורטשינר, ה' ש' ייבין, ד"ר יעקב כהן, פרופ' מ"צ סגל, פרופ' נ' סלושץ, ה' י' פיכמן, ד"ר א' פורת, פרופ' מ"ד קאסוטו, פרופ' י' קלוזנר, ד"ר י' רבין, ד"ר י"י רבלין, ד"ר ח' שירמן, ה' דוד שמעונוביץ, ה' נ' שפרה'ס.

[פרופ' טורטשינר פותח את הישיבה ומודיע שמר גרזובסקי, אינו יכול להשתתף בכינוס, אבל מסר לו את דעתו על הכתיב. הוא מתנגד לכל שינוי בכתיב המסורתי].

מר גולדברג:

עצם הטרמינולוגיה, „כתיב מלא" ו„כתיב חסר" אינה הולמת את הנידון: הכתיב המלא איננו מלא ולא כל נקודות השאלה מקבלות בו את פתרונן. כל המעמסה הכבדה של התנועות הוטלה על היו"ד והוא"ו בלבד, ומשום כך הרי הסגול והקמץ — שבהם הטעויות שכיחות לא פחות מבאלה שני הווקלים — אינם מוצאים את תקונָם בכתיב המלא כל עיקר.

כשאני נגש אל ההצעה וקורא בה בעיון — אני שואל את עצמי, אם הושגה בה המטרה של הקלת הקריאה? והתשובה היא: לאו! להיפך, יסלחו לי מורי ורבותי, חושבני, שכאן טושטש יותר משבורר. ההצעה היא רק צעד ראשון בכיוון מסוים, שיחַייב המשך: גם סימנים נוספים, גם ווקליזציה שלמה ואולי עוד יותר מזה. מצדדי ההצעה העקביים מודים בזה בפה מלא. אולם דומני, שועד הלשון רחוק מלאַשֵר שנויים מרחיקי לכת, ולפיכך מוקדמת לדעתי גם ההצעה שהוגשה, שהיוצאים מן הכלל, אגב, מרובים בה על הכלל.

אחד העתונים כבר התחיל מגשים הצעה זו למעשה. איני יודע, אם הוקלה ע"י כך הקריאה בו למעוטי ידיעה בעברית; יודעי עברית מתאוננים, שהקריאה בו קשה ומעייפת. נסיון שני נעשה ב„ראשונים כבני אדם" לברקוביץ (הוצ' דביר). שם המלא הוא יותר מצומצם ויש גם נקוד חלקי. חושבני, שזוהי לפי שעה הדרך הנכונה וצריך לתת שהות לסופרים למצא מן הנסיון את המוצא המעשי: נקוד חלקי וכתיב מלא רק במקום שיש בו צורך הכרחי והוא מתקן באמת, מנסיון זה אפשר יהיה לקבע גם כללים לאחר זמן.

מר אוירבך:

הוועדה הסיחה דעתה מהדקדוק העברי המקבל, המונה את זמן קיומו כאלף ומאתים שנה. לכתיב המסורתי יש כללים קבועים ומוצקים, בעוד שלכתיב המלא המוצע לפנינו אין כל חקים מסימים ו„שיטתו" מחיבת במקרים הרבה—נקוד.

שאלת הכתיב עומדת אצלנו על הפרק זה כארבעים שנה. מאספת אגודת המורים שהיתה בגדרה בשנת תרס"ה. באספת ועד הלשון בשנת תר"ץ עמדה שאלת הכתיב לדיון לכל רחבה ועמקה, וח"נ ביאליק ז"ל סכם את הוכוחים: „האומרים, כי העם נתחנך בעקרו על הכתיב המלא טועים בדבר. העם נתחנך על החומש, הסדור והתהלים קודם שהגיע למשנה ולגמרא. במשך ההיסטוריה שלנו התחילה התפתחות הכתיב המלא פעמים ונפסקה באמצע—סימן שאין לו קיום. מוטב אפוא שנחזיק בנקוד. אנשי כנסת הגדולה חוללו מהפכה על ידי תקון הכתב, עלינו לתקן את התקנה על נקוד כל הספרים".

הנני חוזר ואומר, שהמורה העברי שהגשים את הנס הגדול של החיאת הדבור העברי בפי דור התחיה, לא יאבה ולא ישמע להחלטות שתתקבלנה ברוח ההצעה של הועדה. כל זמן שהנער העברי יתחנך על ספרי התנ"כ, ועל הספרות העברית החדשה אין להביא את שאלת הכתיב לידי הכרעה. ובזה הנני מביע את דעת המורים שנשמעה בכנוסים שהיו לפני שבועות מספר בתל־אביב ובמושבות יהודה: הצעת הועדה הירושלמית תזיק יותר משתועיל: עלולה היא להביא את הקורא העברי לידי קריאה משבשת ומפקפת.

אני מצרף את דעתי לדעתו של הפרופ' סגל, למנות ועדה פדגוגית שתעבד הצעה לנקוד חלקי ושועד הלשון בשתוף עם מוסדותינו הלאמיים יכריז על מתן פרס לממציא שיטת הדפסה לעברית מנקדת, שתוזיל במדה נכרת את הוצאות הדפסה של עברית מנקדת.

פרופ' טורמשינר:

הכינוס הזה יכול להוציא החלטה במקצת, הוראת דרך במקצת. ראשונה נקבעה הדעה, על אף קשיים ידועים אחדים, שבמקום שאפשר לבחור בניקוד, רצוי שינקדו. זאת היתה ההנחה הראשונה שפתחתי בה כינוס זה ואת הכינוס הקודם בירושלים, אע"פ שאני רואה גם את הקשיים שבזה. ואנו שמענו כאן הצעה אחת חשובה, כשהיא באה לסייע, אבל אינה באה לפתור את הכל. זוהי ההצעה שנכניס ו' מנוקדת כשורק או כקיבוץ. ההצעה הזאת נתקבלה, אני חושב, ע"י רוב החברים. אמנם זהו צעד של נסיון. יכול להיות, שאם נתחיל לכתוב כך, ייוצר במשך הזמן מעין צירוף, כמו שאנו רגילים לכתוב „נד" בצירוף, כך גם תיוצר צורה של הוי"ו המנוקדת כ־o או כ־u. עלינו לקדם בברכה את הנסיון הזה. אם הוא יצליח, אז תשתנה גם השאלה של הוי"ו הקונסוננטית והיו"ד, ולכן לא נצביע על שאלות אחרות אלא על זו: האם יש לכתוב כל קיבוץ ושורק בוי"ו, האם יש לכתוב כל חולם בוי"ו. כשאנו באים להצביע, אני מצהיר בפירוש שאנו מצביעים על כך בשני תנאים מוקדמים: א) להשתדל בכל מקום לקיים את הוי"ו המנוקדת. ב) כשאנו מצביעים על כך, אין כוונתנו סתם לקבל „אן בלוק" כל u כזאת, כי אם דובר כאן על מקרים שהם אולי חורגים מן המסגרת, ועל כך תשב ועדה ותדון בזה, מה הם המקרים שאנו צריכים להוציא מן הכלל הזה.

א) אני מביא להצבעה את ההצעה, שגם קיבוץ וגם שורק ייכתבו בוי"ו;

15 חברים — בעד ההצעה, 4 — נגד, (5 נמנעים).
ב) מי בעד זה, שכל חולם (גדול וקטן) ייכתב בוי״ו ?
15 חברים — בעד ההצעה, 5 — נגד (4 נמנעים).

היה בסדר־היום גם ענין בחירת חברים חדשים לוועד, אבל מכמה צדדים פנו אלי בבקשה לדחות את ענין הבחירה הזאת, הואיל והרוחות נסערים ואינם פנויים לאותו הענין. נוסף לכך, הרי דחינו את בחירות הנשיאות והוועד המרכזי, והרי ממילא נצטרך לקרוא לאספה נוספת ואז נקבע אף זאת.

תרשו לי רק לומר מלים אחדות. לא כל הענין הוברר ולא כל השאלה נפתרה, אבל במקצת התקרבו הלבבות. אלה, שלבם מגיב מהר על העובדות, אלה שלמדו מתוך הויכוח הזה להבין לא רק את עצמם כי אם גם את האחרים — אלה למדו להבין מה שאמרתי בראשית הכינוס הזה, שכולנו מתכוונים לשם שמים ושכולנו מאוחדים בשאיפה החזקה ובקשר ללשוננו האהובה עלינו ולמקורותיה, התנ״ך והספרות האחרת, שהיא ירושת אבות ותעודת זכותנו על הארץ וזכות לקיומנו בין העמים. הנה לא באנו לידי מהפכה ולא באנו לידי החלטה מרחיקה לכת, אבל צעדנו צעד צנוע קדימה ובזה הושג יותר ממה שקיוו רבים מן החברים ויותר ממה שקיוויתי אף אני, במצב זה של אי־הבנה הדדית שבינינו. אני מודה לכל החברים על הצעותיהם ועל סבלנותם, שאמנם לא היתה שווה אצל כל אחד ואחד, לשמוע גם את הדעה המתנגדת. ואחרי מלחמת מצווה זו בדעתי להזכיר לכם, שאנו ידידים מאוחדים ושכולנו נפעל אי״ה גם להבא לשיפור לשוננו ולהרמת קרנה.